

90. Vince József bukaresti nagykövete jelentése az RKP vezetésének a magyar értelmiség képviselőivel folytatott bukaresti tanácskozásról.¹ Bukarest, 1968. július 3.

Szigorúan titkos!

[...]²

A Művelődésügyi Minisztérium meghívójának átadása céljából Németh elvtárs június 29-én felkereste Takács Lajos professzort, az Államtanács és a KB tagját.

A professzor tájékoztatást adott az RKP vezetőinek a romániai magyar nemzetiség képviselőivel június 27-én lezajlott tanácskozásáról.³ (A tanácskozáson ő maga is részt vett és fel is szólalt.) A találkozón az ország minden részéből való nagyszámú magyar nemzetiségű tudós, író, újságíró, kulturális személyiség vett részt. A tanácskozás összehívása úgy történt, hogy arról korábban a meghívottak nem tudtak, magát a meghívót egy-két nappal június 27. előtt juttatták el hozzájuk és az RKP KB székházában reggeltől estig tartott. Az RKP vezetői közül részt vettek: N. Ceaușescu, I. Gh. Maurer, P. Niculescu-Mizil, Fazekas János, L. Răutu, Gere Mihály és Dumitru Popescu.

A tanácskozáson résztvevő magyar személyiségek az RKP vezetői számára is váratlanul, elsősorban két kérdést vetettek fel élesen és szívesen: 1.) a romániai nemzetiségek helyzetét, jogait szabályozó nemzetiségi státútum elfogadása; 2.) a szakmai oktatás (szaklíceumok és ipari tanulóképzés) megszervezése magyar nyelven is. A nemzetiségi státútumot követelte felszólalásában többek között Sütő András író, Gálfalvi Zsolt író, színházigazgató (a marosvásárhelyi állami színház magyar tagozatának igazgatója). A felszólalók elképzelése szerint a nemzetiségi státútumnak részletesen szabályoznia kellene a romániai nemzetiségek nyelvhasználatának jogát a párt- és állami apparátusban, valamint a társadalmi szervezetekben való részvételük illetve képviseltetésük feltételeit stb. A nemzetiségi státútum szükségességét indokló érvek – mondotta Takács elvtárs – sajnos eléggé gyengék voltak. Gálfalvi Zsolt például érvként azt említette, hogy a státútum lehetővé tenné azt, hogy a romániai magyar színházak igazgatói találkozhassanak időről-időre közös művészi, műsorpolitikai és más gondolataik megbeszélése, tapasztalataik kicserélése céljából.

A hozzászólók között volt olyan is, például Sütő András, aki azzal is érvelt, hogy nemzetiségi státútum léte esetén könnyű és egyszerű volna elhárítani a Magyar Írók Szövetségének a Magyarországgal szomszédos országok magyar irodalma tekintetében legújabbban hangsúlyozott „közös felelősség”-re irányuló igényét is.⁴ A szakmai oktatás magyar nyelven történő megszervezésének követelői szintén gyenge, könnyen elvethető érveket hoztak fel igazuk alátámasztására. Nagy István író például többek között azt mondotta, hogy egy gépkocsivezetőnek vezetnie kell tudnia, és nem a román nyelvet ismernie. A tanácskozáson a nemzetiségi státútum és a szakmai oktatás kérdésein kívül a felszólalók sok olyan sérelemnek is hangot adtak, amelyek a romániai magyarságot az elmúlt 10–15 év alatt érték, illetve ma is érik. Felemlgették, hogy 1957–1958-ban számos erdélyi magyar értelmiségi ellen indítottak

1 A jelentést megkapták a Politikai Bizottság tagjai, Koesin Zoltán, Gyenes András KB-titkár és Sándor József, valamint Puja Frigyes.

2 Vince Józsefnek a Takács Lajostól származó információkat kommentáló jelentését nem közöljük.

3 Az Előre szerint a találkozó egy nappal később volt. Lásd a kiegészítést.

4 1968 májusában a Magyar Írók Szövetsége kritikai szakosztálya kerekasztal-vitát rendezett a szomszédos országokban élő magyarság irodalmáról. Ennek során leszögezték: „vitathatatlan tény, hogy magyar nyelvű irodalmak alakultak ki a szomszédos országokban, s ezek szerves részei a magyar irodalomnak.” Kijelentették, hogy „a felelősség ezekért az irodalmakért közös: a szomszédainké, és a miénk.” Az egységes Kárpát-medencei magyar irodalom tézisért a szomszédos országokban hevesen visszautasították. (Az írószövetségi vitát összefoglalta az Élet és Irodalom 1968. május 18.-i száma.)

„nacionalista jellegű” államellenes bűncselekmények miatt büntetőeljárás. Ilyen volt pl. a csíkszeredai ún. tanító-per⁵ is. Elmondották többen, hogy könyvek, tanulmányok, cikkek nem jelenhettek meg éveken át azért, mert a cenzúra véleménye szerint „eszmei tartalmuk” nem felelt meg a követelményeknek. Legutóbb, ez év tavaszán pl. Demeter János cikke nem jelenhetett meg a Korunkban. A cikkíró a nemzetiségek nyelvhasználatának jogával foglalkozott és többek között felemlítette a finnországi és svédországi idevágó megoldásokat, tapasztalatokat. A cenzúra a mai napig elzárkózott a cikk közzlése elől. Ceaușescu a tanácskozáson elmondott záróbeszédében mindezekre a javaslatokra, véleményekre, kritikákra eléggé élesen, érvelésében pedig a vártnál alacsonyabb színvonalon válaszolt. A nemzetiségi státútummal kapcsolatban azt mondta, magyarázzák meg neki, hogy tulajdonképpen miért volna rá szükség? Elutasító álláspontját valamelyest enyhítette azzal, hogy azt mondta, még gondolkodni kell a kérdés felett.

A szakmai oktatás magyar nyelven való megszervezését mindenestől elvetette. Mindez természetesen a tanácskozás magyar résztvevőiben elkedvetlenedést, elkeseredést váltott ki. A tanácskozás összehívásával kapcsolatban, mint kiderült – mondotta Takács elvtárs – a szervezőknek olyan terveik voltak, hogy arról a Scânteiiában nagy cikk, esetleg nyilatkozat jelent volna meg, amelynek többek között célja lett volna az is, hogy a romániai magyarság mintegy állást foglal a tekintetben is, hogy nincs szüksége a Magyar Írók Szövetsége által a szomszédos szocialista országok magyar irodalma iránt érzett „közös felelősség tudatára”. Ez bizonyos vitát vagy nemtetszést váltott volna ki ugyan a határon túlról – azaz Magyarországon –, belpolitikai hatása azonban kedvező lehetett volna. A tanácskozás lefolyása azonban ezt nem tette lehetővé és ilymódon június 2-án a Scânteiiában csupán az ismert rövid közlemény jelent meg. A tanácskozáson felvetett kérdésekről Takács elvtárs a saját véleményeként a következőket fogalmazta meg: A két főkérdéshez kapcsolódó felszólalásoknak nem csupán az érvelése volt gyenge, hanem színvonalukat általában a kisszerűség, provincializmus jellemezte. Mindez lehetővé tette, hogy Ceaușescu főtitkár záróbeszédében mindkét kérdéssel kapcsolatban elutasító álláspontra helyezkedjék. Takács elvtárs megítélése szerint ma nemcsak a tanácskozáson, hanem más fórumokon is azokat a kérdéseket kell exponálni és megoldani, amelyek a romániai magyarság tömegeit foglalkoztatják, illetve közérzetét ma megrontják. Ilyen kérdések: a nyelvhasználat jogának biztosítása; az iskolák és az utcák magyar nevének visszaadása; a feliratok (helységnevek, intézmények nevei stb.) kétnyelvűségének megvalósítása stb. Az elmúlt években többször felhívták a román pártvezetők figyelmét arra, hogy a pártéletben, mindenekelőtt az ideológiai oktatásban, a propagandában a román nyelv kizárólagos használata a magyar nemzetiségi tömegek politikai elmaradottságát okozhatja. Ő maga is az elmúlt évben kapott először úgy meghívást Erdély különböző magyarlakta városaiban tartandó előadásokra, hogy a meghívóban a magyar nyelv használatát kérték. Péterfi István (Az ÁT⁶ alelnöke) számára még most is meglepetés volt az, hogy Fazekas János, az 1848-as forradalom 120. évfordulója alkalmából a közelmúltban Sepsiszentgyörgyön rendezett nagygyűlésen⁷ beszédét csak magyarul mondotta el. Gere Mihály még az elmúlt évben is csak románul beszélt olyanokkal is, akiktől tudta, hogy magyarok. Az Alkotmány és a Büntetőtörvénykönyv nemzetiségi jogokat biztosító, illetve védelmező rendelkezésein túlmenően most

5 A „csíkszeredai tanítóper” inkább Puskás Attila és társai-perként ismert. Erről lásd: *Benkő*, 1998., *Balogh*, 2001., *Palczér*, 1999.

6 Államtanács.

7 A nagygyűlés június 23-án volt. A Kovászna megyei pártbizottság magyar nyelvű hetilapja, a Megyei Tükör arról nem tesz említést, hogy Fazekas magyarul tartotta a beszédét, csupán azt közölte, hogy azt „ovációval és lelkesedéssel fogadta a több ezer tömeg”. Megyei Tükör, 1968. június 29. I. évf. 20. sz.

a fő feladat az – mondotta a professzor – hogy a kidolgozás alatt levő megyei statútumokba belekerüljenek a nemzetiségek nyelvhasználatát biztosító részletes rendelkezések mindenütt, ahol magyarok, illetve más nemzetiségűek élnek. A szakmai oktatás magyar nyelven történő megszervezése az o megítélése szerint kivihetetlen feladat. Ma Romániában kb. 450 ipari tanuló-képző iskola működik, amelyekben mintegy 230 szakmára tanítják a jövő szakembereit. Mindegyik ilyen iskolában, mindegyik szakmai oktatásához a magyar nyelvű oktatókat, tankönyveket stb. biztosítani lehetetlen. Feltételezve azonban azt, hogy ezeket a feltételeket mégis sikerül megvalósítani, felmerülne az a kérdés, hogy az anyanyelvén szakmát tanult fiatal szakmunkás bekerülve az üzembe, óriási nehézségek közé kerülne, hisz ott a szakmai előírások, instrukciók, utasítások stb. román nyelvűek. Takács elvtárs közbevetőleg megemlítette, hogy a Nemzetiségi Bizottság legutóbbi ülésén Sütő András azt javasolta, hogy az általános iskola felső tagozatában a magyar tannyelvű iskolákban ne a román, hanem magyar nyelven oktassák Románia történelme és az ország földrajza tantárgyakat is. Érvül azt hozta fel, hogy így a magyar gyermekekben elmélyültebb lesz a haza tudata és szeretete. Miron Constantinescu szállt vele vitába. Sütő azt is felvetette akkor, hogy biztosítsák a 9. osztályba (a középiskola 1. osztálya) kerülő magyar gyerekek számát a magyar tannyelvű iskolákban. Bălan oktatásügyi miniszter ott, rögtön adatokkal bizonyította, hogy az általános iskola 8. osztályát elvégzett magyar gyermekeknek ugyanolyan százaléka tanul tovább a 9. osztályban, mint a román nemzetiségű gyermekeknek: 21,2 %. A német nemzetiségű gyermekeknek ez az arány jobb valamivel, több mint 24 %. A tényleges helyzet tulajdonképpen, fűzte még hozzá a professzor, a magyar nemzetiségű gyermekeknek is jobb, mint ahogy azt az említett arányszám mutatja, mert a román tannyelvű iskolák 8. osztályából a 9. osztályba lépő tanulók közül magyar nemzetiségű gyermekek is vannak, akik statisztika szempontjából ez esetben romának minősülnek.

A tanácskozáson – jegyezte meg Takács elvtárs – a legutolsó hozzászólók egyike ő volt. Látva a többi felszólaló indulatait, szenvedélyességét, ő azt emelte ki, hogy a magyar nemzetiséget a korábbi időszakban ért sérelmeket Ceaușescu, Răutu, Bodnăraș ismerték. Breitenhoffer és ő még Gh. Dej halála⁸ előtt felkeresték az említett elvtársakat és tájékoztattak őket a hibás, torz nemzetiségpolitikai intézkedésekről, és azok visszahatásáról. A KB ez évi áprilisi, rehabilitációról⁹ szóló vitája során azonban kiderült, hogy a párt vezetése, sok fontos, sőt súlyos kérdéshez hasonlóan – a ma már ismert okok miatt – nem foglalkozhatott 1965 előtt a nemzetiségek helyzetével, sérelmeivel sem. Hozzátette azt is, hogy a közelmúltban bizonyos gesztusokat tapasztalhatott a magyar nemzetiség a párt részéről és biztos, hogy további ilyen gesztusok következnek még. Felszólalásával – mondotta – ilyen módon mintegy segíteni kívánt Ceaușescunak abban, hogy azt mondhassa, a magyar nemzetiségek korábban ért sérelmeket, bántó intézkedéseket ismerte ugyan, de ezeket felvetni és orvosolni Dej életében az akkori körülmények között nem lehetett. Sajnos, jegyezte meg Takács elvtárs, Ceaușescu az o általa ilymódon „felkínált” segítséggel nem élt. Takács elvtárs hangsúlyozottan a saját véleményeként elmondotta, hogy Fazekas János környezetéből idő előtt kiszivároghatott valami a tanácskozás összehívásának tervéről és ugyanonnan indulhatott el az a gondolat is, mely szerint ez lesz az az alkalom, ahol fel kell vetni a nemzetiségi státútum, a magyar nyelvű szakmai oktatás kérdéseit. A tanácskozás utáni reggelen Balogh Edgár – nyilván a Fazekas János környezetétől származó értesülés alapján – neki azt mondotta, hogy Maurer és P. Niculescu-

⁸ Gheorghe Gheorghiu-Dej 1965. március 19-én halt meg.

⁹ Míután Ceaușescu valamelyest megszilárdította a hatalmát, 1968-ban rehabilitáltatott néhány „kommunista mártírt”, akiknek a halálához éppen annak az Alexandru Drăghici-nek volt köze, akitől meg akart szabadulni.

Mizil a tanácskozás után vitába szállt Ceaușescuval záróbeszédének érvelései és hangneme miatt. Ő – mondotta a professzor – ezt nem tartja valószínűnek. Megjegyezte, hogy feltevése szerint Ceaușescunak a nemzetiségpolitika terén rossz szelleme maga P. Niculescu-Mizil. Maurer például magyar utcanévek és iskolanevek visszaadása tekintetében megértőbbnek tűnt. (Elindult egyébként a közelmúltban egy folyamat, melynek során remélhetően több régi, neves erdélyi középiskola ismét régi nevét kapja meg.) Nagy probléma az – jegyezte meg Takács elvtárs – hogy a román pártvezetőknek a magyar nemzetiség ügyeiben nincs megfelelő tanácsadójuk. Szerinte Fazekas János nem jelenthet számukra felkészültség tekintetében partnert. A professzor kérte, nézzük meg közelebbről, hogy mit is ért a Magyar Írószövetség a Magyarországgal szomszédos országok magyar irodalma iránt érzett „közös felelősségen”. Romániában sokan – a vezetőket is ideértve – azt érzik, hogy Magyarországon jogot formálnak többek között az erdélyi irodalom közös irányítására is! Ez utóbbit azonban teljesen elfogadhatatlannak tartják. Ő személy szerint nem hiszi, hogy a közös felelősség alatt a közös irányítást is értjük. A professzor megjegyezte, hogy Erdély Romániához csatolása 50. évfordulója megünneplését, azaz a következő 10 hónapot „szívesen átaludná úgy, hogy csak a jövő év nyarán kellene felébrednie”. Nagyon aggódik a két évforduló kapcsán keletkezendő indulatok miatt. Beszélgetésünk végén a professzor megköszönte a magyarországi meghívást és azt kérte, hogy arról a Művelődésügyi Minisztérium tájékoztassa a Román Oktatásügyi Minisztériumot. (A nagykövetség időközben a kérésnek eleget tett.)

MOL, külügyminisztériumi TŰK-iratok Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 00569/10., sokszorosított másolat

Kiegészítés:

A) Sajtóközlemény az RKP KB-nál folytatott június 28.-i tanácskozásról

Tegnap az RKP KB-nál munkaértekezlet volt országunk magyar értelmiségének képviselőivel, tudósokkal, írókkal, publicistákkal, művészekkel, tanerőkkel és más kulturális dolgozókkal.

Az értekezleten részt vettek a következő elvtársak: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Fazekas János, Leonte Răutu, Gere Mihály, Dumitru Popescu.

A megbeszélésen az értekezlet résztvevői kinyilvánították melegezésüket és teljes csatlakozásukat pártunk és államunk marxi-lenini nemzetiségi politikája iránt, az RKP következetes törekvése iránt, hogy fejlessze a szocialista demokráciát, hogy biztosítsa az összes dolgozók jogegyenlőségének tényleges megvalósítását, nemzetiségre való tekintet nélkül, a közös szocialista haza szüntelen virágzásáért. Ez alkalommal számos értékes javaslat hangzott el a munka javításáról a hazai tudományos és kulturális tevékenység különböző területein. A találkozó résztvevői kifejezték a romániai magyar értelmiségnek, az összes magyar dolgozónak azt az elhatározását, hogy fokozzák hozzájárulásukat a román nép és a magyar nemzetiségű dolgozók közötti testvéri barátság és együttműködés erősítéséhez, országunk szocialista építése nagy feladatainak megvalósításához.

A megbeszélésen felszólalt Gáll Ernő, Hajdú Győző, Szász János, Kovács György, Demeter János, Szilágyi Dezső, Domokos Géza, Csehi Gyula, Sütő András, Méliusz József, Fodor Sándor, Erdős Pál, Bodor Pál, Nagy István, Szabó Gyula, Kányádi Sándor, Fazekas János, Cseke Gábor, Jordáky Lajos, Kántor Lajos, Sisak Ernő, Balogh Edgár, Erdélyi István, Takács Lajos, Gálfalvi Zsolt, Jancsó Elemér.

Az értekezlet befejezéseként Nicolae Ceaușescu elvtárs, az RKP KB főtitkára, Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsának elnöke mondott beszédet.

Előre, 1968. június 29. 1. o. („Tanácskozás a Román Kommunista Párt Központi Bizottságánál magyar nemzetiségű értelmiségiekkel”).

*B) Bodor Pál visszaemlékezése az értelmiségi találkozóra
és annak következményére*

A magyar személyiségekkel szervezett találkozó tizenkét órát tartott. A főtitkáron kívül a szűkebb pártvezetés és a kormány minden jelentős képviselője, az akkor még félre nem állított I. Gh. Maurer miniszterelnöktől kezdve jelen volt. Húsz-huszonkét magyar értelmiségi szólalt fel – s egy-két kivétellel valamennyien *nyíltan megfogalmazták a romániai magyarság súlyos sérelmeit, és a helyzet javítását szolgáló javaslatukat*. Noha Nicolae Ceaușescu nem mindig tudott úrrá lenni ingerültségén – így például felháborodottan vágott az író Nagy István szavába, aki keserűen nehezményezte, hogy egy székelyföldi falusi legény már gépkocsi-vezetői jogosítványt sem szerezhet az anyanyelvén – a találkozóznak rövidesen kétségbevonhatatlan eredményei mutatkoztak. (Túl azon, hogy Ceaușescu Doftana börtönbeli társát, a munkásból lett író Nagy Istvánt rövidesen „kiejtették” minden közéleti megbízatásából, nem választották újra a a párt központi bizottságába, nem lett többé parlamenti képviselő, s noha már a huszas évek óta tagja volt a Kommunista Pártnak, halálakor a Scinteianak, a párt központi lapjának tilos volt megemlékeznie róla.) Az elhangzott javaslatok nyomán alakult meg a romániai önálló nemzetiségi kiadó, a bukaresti *Kriterion*, majd a romániai magyarság második kulturális hetilapja, *A hét*; a román televízió létrehozta a magyar (és német) nyelvű műsorát, formálisan létrejött egy, a nemzetiségi kérdés tanulmányozásával is megbízott miniatűr intézet, rövidesen néhány felsőfokú tanintézet, például a kolozsvári Műegyetem és a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet élére magyar vezetőket, rektorokat választottak, magyar miniszterhelyettest, illetve államtitkárt neveztek ki a Közoktatásügyi Minisztériumba, és a Művelődési Minisztériumba, ahol a nemzetiségi ügyosztályt is felállították, a párt központi bizottságának propagandaosztályára kineveztek egy magyar alosztályvezető-helyettest, megszervezték a párt konzultatív fórumaként a Magyar (és a német) Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsát (és megyei tanácsokat is ott, ahol magyar, német, illetve szerb lakosság él), lehetővé tették a kisebbségi fiatalok számára, hogy anyanyelvükön tegyenek felvételi vizsgát az egyetemeken; egy időre megállt a kolozsvári Babeș-Bolyai egyetemen és a marosvásárhelyi orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen a magyar nyelvű oktatás sorvasztása – vagyis csupa olyan intézkedést történt, amely alkalmas volt elhithetni, hogy más idők szereli kezdenek fűjdogálni. A romániai nemzetiségek közérzete valamelyest javult – és a vezetésnek éppen erre volt szüksége.

Magyar Nemzet, 1989. július 31. (Bodor Pál: „Goromba utópia – avagy mire jó Romániában a hivatalos gyűlölet?” 8. rész.)